

Nasilje i otkupljenje¹

Alfred Schneider

Sažetak

Članak obrađuje problem nasilja na temelju teorije francuskog stručnjaka za povijest religija René Girrarda i švicarskog teologa Raymunda Schwagera. Izvor je nasilja čovjekova neograničena sklonost prema oponašanju. Tim putem nastaju sukobi koji se u primitivnim društvima pretvaraju u agresiju svih protiv jednoga, čime se nasilje napokon razrješuje te dolazi do mira. Sv. pismo potvrđuje ovo općeljudsko iskustvo. Prema Starom zavjetu nasilje je temeljni grijeh. Bog ga kažnjava time što od grešnika sakriva svoje lice a to dovodi do njihova međusobnog istrebljivanja. Pravedni Sluga Božji sakuplja na sebe ljudske agresije i na taj ih način otkupljuje. Strogost kojom dobri Bog i prema Novom zavjetu kažnjava nasilje nameće teška pitanja koja se rješavaju na križu: Pravednik biva osuđen i svojom žrtvom donosi svima mir.

Tijekom posljednjih desetljeća razvile su se u kršćanskom prostoru teološke struje kojima je uza svu međusobnu različitost zajedničko to što u središte svoga razmišljanja stavljaju žrtvu. Politička se teologija bavi poviješću, ali je ne zanima povijest pobjednikâ nego povijest žrtava u raznim društvenim sustavima. Poslije drugog svjetskog rata pojavila se teologija koncentracijskih logora koja u holokaustu židovskog naroda gleda žrtvu barbarskog sistema 20. st. Teologija oslobođenja promatra sve pod vidikom siromašnih, osobito u Latinskoj Americi, koji su žrtve izrabljivačkog kapitalističkog sustava. Feministička teologija vidi u ženi žrtvu starog patrijarhalnog sistema koji i u današnjem društvu još djeluje te pokušava u ime tih žrtava razviti teologiju. Ekološka teologija osjeća problem prirode koja je postala žrtvom prirodoznanstvenog tehničkog napretka, a zajedno su s njome ugrožene i buduće generacije ljudi. Zajednički nazivnik svih tih teorija, problem žrtve, izazov je teologiji i poticaj da promatra Boga koji se stavlja na stranu žrtve, s njome se poistovjećuje i donosi joj spas. Nijedan od ovih pravaca nije dosad razvio zaokruženu teologiju žrtve pod antropološkim, kulturalnim, društvenim, religioznim i spasopovijesnim vidikom. Svaki samo ističe problem žrtve i njezine potrebe, često na vrlo emocionalan način i bez znanstvenih analiza. Na taj način nastaju novi problemi. Jedne se žrtve usmjeruju protiv drugih, što se može izroditi u

1 Prema predavanjima što ih je Raymund Schwager održao na simpoziju profesora teologije u travnju 1993. na Fratrovcu.

suptilnu strategiju moći i nasilja. Veličanje žrtve u trenutku kad ona privlači pozornost i simpatiju, može u onima koji se s njome poistovjećuju stvoriti uvjerenje da su unaprijed čisti od svake krivnje. Krivnja je uvijek na strani protivnika. Jednostrani govor o žrtvi zapravo je poigravanje s krivnjom. U borbi za svoja prava mogu žrtve, i oni koji se za njih zauzimaju, vrlo lako nasljedovati svoje ugnjetavače, i služeći se njihovim sredstvima mogu proizvesti nove žrtve. Povijest pokazuje da zalaganje za dobre ciljeve na duže vrijeme djeluje u protivnom pravcu ako ljudi ne ispituju samokritički svoje postupke i ciljeve. René Girard, francuski stručnjak za književnost i povijest religijâ, razvio je teoriju koja za sada jedina svestrano i temeljito obrađuje problem žrtve. Rezultate njegova istraživanja primijenio je na soteriologiju Raymund Schwager, profesor Teološkog fakulteta u Innsbrucku.

1. Antropološka i društvena pozadina

Oponašanje (mimesis) je jedan od temeljnih oblika čovjekova ponašanja. To su znali već stari grčki filozofi i pjesnici. Aristotel veli: »Oponašanje je u čovjeka usađeno od djetinjstva. On se po tome razlikuje od svih drugih živih bića što se više nego sva ostala trudi sve oponašati i svoje prve spoznaje stječe oponašajući.« Bez oponašanja čovjek ne bi naučio govoriti i ne bi se mogao uklopiti u ljudsko društvo i kulturu. Čovjek ne oponaša samo navike i postupke svojih uzora, nego on oponašajući usvaja i njihove žudnje i težnje, ne oponaša ih tek izvana, nego čitavim bićem. Malo je ljudi, ako ih uopće ima, koji samostalno teže prema cilju. Većina ropski gleda svoje uzore i u svemu se ravna po njima. »Kad čovjek zadovolji svoje osnovne potrebe, a katkada i prije toga, pun je želja, a da i ne zna što ustvari hoće. On žudi za bitkom, za onim što misli da mu još nedostaje, a drugi da to posjeduje. Od drugoga očekuje da mu kaže što zapravo treba željeti. A reći će mu ne riječima, nego svojom vlastitom željom« (v. R. Girard, *Das Heilige und die Gewalt*, Zürich 1987).

Čovjekova težnja nije autonomna. Ona nema svoj specifični objekt, nego se spontano usmjeruje prema onomu što mu drugi svojim postupcima i težnjama prikazuju poželjnim. Kad, međutim, netko počinje težiti za onim za čim teži već njegov uzor, tada se dvije težnje usmjeruju prema istom predmetu i nastaje suparništvo. Tako se npr. u romanima Dostojevskog strast očituje u obliku trokuta: onaj koji teži, njegov uzor koji mu je ujedno suparnik i željena osoba. Kad uzor osjeti da ga je netko počeo nasljedovati, tada predmet njegove težnje odjednom u njegovim očima dobiva novu vrijednost. On sada počinje i sâm nasljedovati težnju onoga koji se za njim povodi. Na taj se način obojica, uzor i njegov učenik, međusobno natječu u težnji. Suparništvo, koje nastaje na taj način, je iz-

vor nasilja. Tradicionalna su društva bila strogo hijerarhijski uređena. Jasnne granice među društvenim slojevima služile su kao zaštita protiv neograničenog širenja oponašanja a s njime i suparništva. U 19. stoljeću razvojem demokratskog društva izgubilo je baštinjeno uređenje svoju obrambenu moć, ali to nije dovelo do mira kao što su se mnogi nadali. Suprotnosti su još više narasle, o čemu svjedoči literatura tog razdoblja. Oponašanje (mimesis) uvlači čovjeka u sukobe i agresije, oponašanjem se nasilje opet razrješava. Oponašanje je otrov i lijek u isto vrijeme.

Kako se to događa?

Pobjedonosni nasilnik svraća na sebe pozornost ostalih članova zajednice i zarazuje ih nasiljem. Nastaje metež međusobne agresije koji se nutarnjom potrebom pretvara u rat svih protiv jednoga. Nasilje se ne može nadvladati dobrom voljom, nego se na kolektivan način istovaruje na jednoj žrtvi. Jedan mora podnijeti nasilje da bi svi opet našli mir. To je mehanizam žrtvenog jarca koji se jasno vidi u primitivnim društvima. Tim su mehanizmom primitivna društva i nastala. U razvijenim društvima koja su razvila pravne mehanizme za zaštitu reda nije taj mehanizam više potreban, ali on i dalje djeluje samo manje uočljivo. Agresija nije samo fizički fenomen, nego ona zahvaća i područje čovjekova duševnog života. Srdžba čini čovjeka slijepim, kaže stara poslovice. U agresiji on postaje nesposoban da trijezno i smireno misli. Srdžba u njegovim očima iznakazuje suparnike.

Ako se kolektivno nasilje usmjeri na jednoga, nastaju u njemu kolektivne utvare. Čitava ga uzbuđena masa vidi u svojoj agresivnoj ekstazi kao nakazu. Pošto je izopćen i ubijen, u mnoštvu odjednom zavlada mir. Ubijena se žrtva pokazuje kao nadzemaljski čudotvorni donositelj mira. Nakazni lik je nositelj prokletstva i izvor blagoslova u isto vrijeme. Spoj tih dviju oznaka čini u mentalitetu primitivnih društava pojam sakralnoga: *tremendum et facinosum*. Do danas etnologija nije protumačila taj fenomen. Prema Girardu je izvor sakralnog iskustva kolektivna ekstaza nasilja u kojoj usred agresije, koja ugrožava čitavu zajednicu, odjednom nastupa mir jer je neko nadnaravno biće, istodobno proketo i blagoslovno, izbačeno i ubijeno. Primitivan čovjek ne doživljava Boga samo u pobožnim činima, u molitvi, pjesmi i religioznom plesu, nego i u smrtonosnom zamahu sjekire, u prolivenoj krvi i spaljenim kostima. Temeljni doživljaj svetoga je ubijanje žrtve (v. W. Burkert, *Homo necans, Interpretation altgriechischer Opferriten*, Berlin 1972).

Velike obredne svečanosti, ljudske i životinjske žrtve, svetkovine plodnosti i ostali običaji nisu se slučajno našli zajedno u nekom kulturnom krugu, nego su izrasli iz središnje ideje ubijenog božanstva koje je svojom smrću ustanovilo red u svijetu (v. E. Jensen, *Die getötete Gottheit, Weltbildeiner frühen Kultur Stuttgart* 1966). Krvave žrtve kod primitivnih na-

roda nisu ništa drugo nego rasterećenje nakupljenih agresija. To je rasterećenje osiguralo preživljavanje klanske zajednice. Žrtve nisu plod hirovite mašte, nego su bile potrebne za opstanak društva. To, dakako, vrijedi za primitivna društva u kojima organizirana državna zajednica još nije osigurala mir uz pomoć svoga autoriteta. Pošto je mir osiguran autoritetom, religiozno područje nije više tako usko vezano uz društvene strukture, nego se razvija svojim putem.

2. Stari zavjet

1. Stari zavjet otprilike na šest stotina mjesta prikazuje kako ljudi napadaju i ubijaju jedni druge. Oko tisuću tekstova govori o tome da Bog strogo kažnjava krivce i osvećuje nasilje. Starozavjetna je povijest puna *NASILJA* koje djeluje u svim pravcima. Nasilja ima i u drugim religijama i kulturama, ali Stari zavjet o tome govori otvoreno. Ono što je drugdje prikriiveno raznim tabuima, pa i sakralizacijom nasilja, ovdje se sasvim otkriva. Novost biblijskog stava prema nasilju pokazuje izvještaj o ubojstvu Abela ako se usporedi s mitom o osnutku Rima. U oba se slučaja radi o bratoubojstvu, u oba slučaja ubojica osniva grad. U rimskom mitu bogovi su na strani ubojice, te on postaje začetnik rimske nacije. U Bibliji se Bog stavlja na stranu žrtve a ubojici navješćuje kaznu.

Nasilje u biblijskoj povijesti nezaustavljivo raste: Da se navika međusobnog ubijanja ne bi proširila, Bog obilježava ubojicu Kaina i prijeti sedmerostrukom osvetom onome tko ga ubije. To nije riješilo problem nasilja jer sedmerostruka osveta za Kaina narasla je kod Lameha na sedamdesetisedmerostruku osvetu (usp. Post 4,23 sl). U Noino je doba stanje još gore: »U očima Božjim zemlja se bila iskvarila; nepravdom se napunila« (Post 6,11). Nasilje se u čovječanstvu širi poput *EPIDEMIJE* počevši od prvoga ubojstva, bratoubojstva sve do Noina vremena kad je zbog toga gotovo čitav ljudski rod bio uništen. Ni u doba proroka nije bolje. Oni govore: »Vjerni su iščezli iz zemlje: nijednog pravednika među ljudima! Svi vrebaju za krvoprolicem, svaki svome bratu mrežu postavlja« (Mih 7,2). »Čujte riječ Jahvinu, sinovi Izraelovi, jer Jahve diže tužbu protiv stanovnika zemlje. Nema više vjernosti, nema ljubavi, nema znanja Božjega na zemlji, već proklinjanje i laž, ubijanje i krađa, preljub i nasilje, jedna krv drugu stiže« (Hoš 4,1 sl). Taj je ulomak važan jer pokazuje koje mjesto ima nasilje u cjelini ćudoredne iskvarenosti. Prorok Hošea najprije nabraja religiozne i ćudoredne opačine: proklinjanje, laž, ubijanje, krađu, nasilje.

Nasilje se nalazi u nizu zločina kao jedan od njih. Na kraju, međutim, prorok sve sažimlje riječima: »Jedna krv drugu stiže.« (Hoš 4.2) Nasilje i krvoproliće očito je zajednički nazivnik svih ćudorednih zala. Nasilje je

glavni grijeh, izvor svih ostalih. Borba protiv nasilja borba je protiv grijeha naprosto. Kako je došlo do nasilja o tome govori Knjiga Postanka. Prije bratoubojstva čovjek je u raju pao, a pad je bio plod požude: (»vidje žena da je ... stablo za oči zamamljivo, a za mudrost poželjno« (Post 4,6). Požudu je probudila riječ zmiije: »Bit ćete kao bogovi.« Onaj koji je već sagriješio prenosi svoj grijeh na drugoga. Jedan drugoga zavodi, jedan drugoga oponaša i nasljeđuje u zlu. Oponašanje je prema Bibliji temeljno sredstvo širenja zla.

2. Sljedeći je korak u biblijskim izvještajima o razvoju zla: *MNOGI SE UDRUŽUJU PROTIV JEDNOGA*. Dvije trećine psalama, njih oko stotinu, su tužaljke. Molitelj iz duboke nevolje zazivlje Boga u pomoć, a uzrok je nevolje gotovo uvijek isti: bezbrojni neprijatelji koji ga mrze bez razloga: »koji su bez razloga protiv mene, moćni su, i mnogi su koji me mrze nepravедno« (Ps 38, 20). »Brojniji su od vlasi na glavi mojoj oni koji me mrze nizašto« (Ps 69,5). Mrzitelji se rote protiv molitelja i rade mu o glavi: »Čujem šaputanje mnogih, užas odasvud: sastaju se protiv mene i smišljaju kako da mi život oduzmu« (Ps 31,14). »Mrzitelji moji svi složno šapuću o meni; zlo mi dosuđuju« (Ps 41,8). »Opkoliše me junci mnogobrojni, bašanski bikovi okružiše mene. Ždrijela svoja razvaljuju na me ko lav koji plijen kida i riče. Opkolio me čopor pasa, rulje me zločinačke okružile« (Ps 22,13.17). Pojedinač okružen neprijateljima najčešće je prorok (Ilija, Jeremija) protiv kojega se urotio narod, katkada je to Izraelaov kralj ili pak čitav Izrael na kojega se obaraju ostali narodi. »Ustaju kraljevi zemaljski, knezovi se rote protiv Jahve i Pomazanika njegova« (Ps 2,2). »Sada se mnogi narodi protiv tebe sabraše. Oni govore: Neka se obeščasti, neka se naše oči nasite Siona« (Mih 4,11). Urota mnogih protiv jednoga provlači se kao crvena nit kroz starozavjetnu povijest. Slično je i u poganskim religijama. Postoji, međutim, velika razlika. U poganskim religijama mnoštvo doživljava religioznu ekstazu dok čini nasilje. U Izraelu je žrtva obdarena izvornim religioznim iskustvom: pouzdanjem u Boga i obećanjem njegove zaštite. Nasilje će Bog na kraju raskrinkati kao laž. Ovo je temeljno iskustvo kolijevka Izraelove duhovnosti i glavna snaga njegove povijesti.

3. Kako se *BOG ODNOSI* prema nasilju? Strogo ga kažnjava. Zbunjuje, međutim, žestina kojom on to čini. Katkada udara pravedna zajedno s krivcem. Je li Bog doista na strani žrtve? Nije li u vrijeme Noino uništio gotovo čitavo čovječanstvo, nije li u moru pobio svu egipatsku vojsku i još mnoge druge tijekom starozavjetne povijesti? Božja je slika u Starom zavjetu zagonetna i nameće mnoga pitanja. Stari zavjet često govori o Božjoj srdžbi i osveti. Što on time želi reći? Mjesta koja govore o Božjoj srdžbi i kazni možemo podijeliti u četiri skupine. U nekim malobrojnim tekstovima Božji se gnjev diže gotovo bez razloga (npr. Izl 4,24). Jahve se pojavljuje kao neka iracionalna moć koja želi ubiti svoga vlastitog posla-

nika i ublažuje se tek krvlju. Ta se primitivna Božja slika jedva razlikuje od grubih poganskih predodžaba. U drugoj velikoj skupini tekstova ljudi čine zlo i izazivaju Božju srdžbu. On ih kažnjava. Općim je potopom istrijebio gotovo čitavo čovječanstvo u doba Noino. Na Sodomu i Gomoru pušta On oganj s neba (usp. Post 19,1-29), zemlja se otvara i guta Abiramov rod koji se pobunio protiv Mojsija (Usp. Br 16,1; 17,28; Ps 106,17).

Treća i najveća skupina tekstova govori također o tome da ljudi čine zlo i time izazivaju Božju srdžbu. On, međutim, ne zahvaća sam, nego potiče druge ljude da kazne krivce: »Podbost ću Egipćane protiv Egipćana, i brat će se s bratom svojim boriti, drug s drugom, grad s gradom, a kraljevstvo s kraljevstvom« (Iz 19,2). Najstrašnija je kazna bila uništenje Jeruzalema zajedno s Hramom i Davidovom kraljevskom kućom 587. pr. Krista. Bog nije pustio oganj s neba, niti je otvorio zemlju da proguta krivce, nego je pokrenuo Babilon da izvede kazneni sud. Ljudi su sredstvo kojim Jahve izvršava svoj kazneni sud. O tom govori Jeremija: »Ti si mi bio malj, oružje ratno. Pomlatih tobom narode, razmrskah tobom kraljevstva, pomlatih tobom konja i konjanika, pomlatih tobom bojna kola i vozača, pomlatih tobom čovjeka i ženu, pomlatih tobom starca i dijete. Pomlatih tobom mladića i djevojku, pomlatih tobom pastira i stado...« (Jr 51,20 sl).

U četvrtoj skupini (oko 70 tekstova) Jahve se još više povlači u pozadinu. Kad ljudi čine zlo, on uopće ne zahvaća, nego samo skriva svoje lice. Time je grešnicima uskraćen blagoslov odozgo te oni zbog toga napadaju jedni druge i međusobno se uništavaju. »Razgnjevismo te, griješismo, od tebe se odmetnismo. Svi postadosmo nečisti, a sva pravda naša ko haljine okaljane. Svi mi ko lišće otpadosmo, i opačine naše ko vjetar nas odnose. Nikog nema da tvoje ime prizove, da se probudi i osloni o tebe. Jer *LICE SI SVOJE OD NAS SAKRIO* i predao nas u ruke zločincima našim« (Iz 64,4 slj). O samokažnjavanju grešnika govori psalmist: »Eto zlotvor začne nepravdu, otrudnje pakošću i podlost rodi. Iskopa jamu i prodube; sam u jamu svoju pade! Pakost će njegova pasti njemu na glavu, njemu na tjeme okrenut se nasilje njegovo« (Ps 7,15-17).

Ove četiri skupine tekstova pokazuju kako se u Starom zavjetu razvija la Božja slika. U prvoj je ona još na razini poganskih religija, u drugoj je savršenija, ali još podložna mitskim predodžbama o Božjoj kazni ognjem i potresom. U trećoj ni toga više nema, ali je prisutna arhaična ideja da Bog huška jedne ljude protiv drugih. Tek četvrta pokazuje da kazna nije Božja odmazda, nego posljedica ljudskih čina. Ovi se tekstovi nalaze razasuti čitavim Starim zavjetom pa nije moguće rekonstruirati njihov vremenski razvoj. To, međutim, nije ni potrebno jer Stari zavjet i onako ne može sam odgovoriti na sva pitanja vezana uz pojavu nasilja i Božje kazne. U Starom zavjetu nije zagonetna samo Božja kazna, nego i način kako On donosi spas. Bog spašava Izraela tako da otvrđuje srca Egipćana. Ubi-

ja egipatske prvorođenice a zatim utapa čitavu njihovu vojsku u Crvenom moru. Spas jednih povezan je s otvrdnućem i propašću drugih. Bog izbaavlja svoj izabrani narod uništavajući ostale narode. Nakon povratka iz progona Bog djeluje drukčije. Narod se u radosnoj povorci vraća iz sužanjstva. Bog pokazuje svoju svetost obnavljajući svoj poniženi narod. »A kad skupim sav dom Izraelov između naroda po kojima su razasuti, očitovat ću u njima svoju svetost pred očima naroda« (Ez 28,25). Pravo Božje čudo nisu prirodne katastrofe u službi izabranog naroda i uništenje neprijatelja, nego pomirenje među ljudima. Oni se ne mogu međusobno izmiriti svojim silama jer svi teže prema nasilju. Ako se ipak mire, očito je Bog na djelu, očituje se njegova svetost. Ni ova slika nije u Starom zavjetu dorečena jer Bog katkada pokazuje svoju svetost tako da kažnjava progonitelja. Spoznaju Božje svetosti ne daje tek skupljanje Izraela, nego i uništenje neprijatelja: »Živjet će u pouzdanju dok budem izvršivao svoj sud nad svima koji ih naokolo prezirahu« (Ez 28,26). Stari zavjet ne može do kraja rastumačiti Božji odnos prema nasilju. To će učiniti tek Novi zavjet.

4. U pjesmama o *SLUZI BOŽJEMU* vinuo se Stari zavjet do vrhunca i približio se novozavjetnoj slici Boga i njegova spasiteljskog djelovanja. Sudbinu Sluge Božjega prikazuje prorok Izaija iz četiri različita vidika.

Najprije govori Bog sâm. On najavljuje da će staviti svoga Duha na svoga slugu, te ovaj neće nasilno nastupati, neće na ulici vikati, nego će biti obazriv, neće slomiti napuknutu trstiku, ni ugasiiti stijenj koji tinja. Takvim će postupkom zaslužiti da bude svjetlo narodima, otvorit će tamnice, osloboditi potlačene (usp. Iz 42, 1-9). Zatim progovara Sluga o svo- me poslanju koje je prihvatio za Izraela i za sve narode: »Jahve me pozvao od krila materina, ... Od usta mojih britak mač je načinio, sakrio me u sjeni ruke svoje. ... I reče mi: Premalo je da mi budeš Sluga, da podigneš plemena Jakovljeva i vratiš Ostatak Izraelov, nego ću te postaviti za svjetlost narodima, da spas moj do nakraj zemlje doneseš« (Iz 49,1-9). Malo kasnije Sluga pokazuje kako će Bog po njemu djelovati. »Svako jutro on mi uho budi da ga slušam kao učenici. Gospod Jahve uši mi otvori: ne protivih se niti uzmicah. Leđa podmetnuh onima što me udarahu a obraze onima što mi bradu čupahu« (Iz 50,4). Božje djelo na njegovu Sluzi nije jednom zauvijek završen čin, nego se ostvaruje pomalo. Bog mu svaki dan otvara uho kako bi čuo njegovu riječ. Nadahnut tom riječju, na nasilje neće odgovarati nasiljem, nego će svoju sudbinu posve povjeriti Bogu. Napokon progovaraju drugi ljudi, svjedoci patnje Sluge Božjega. U njihovim se riječima prepoznavaju plodovi njegovu Duhom Božjim nadahnutog postupka. Oni ga gledaju dvojako. Najprije prezrena, udarena i odbačena. U tome vide Božju kaznu, posvema u stilu starih arhaičnih predodžaba o Bogu. Poslije im se Sluga Božji pokazuje kao onaj koji opravdava mnoge i zato dobiva mjesto među velikima. Kako je došlo do te

promjene? Oni sami na to odgovaraju. »Držali smo da ga Bog bije i ponižava. Za naše grijehе probodoše njega, za opačine naše njega satriješe« (Iz 53,4). Gledajući njegovu muku mislili su da vide krivca. Odjednom, pošto su se sami obratili, dolaze do nove spoznaje. Uviđaju da je Slugu Božjega pogodila njihova krivnja. Sami su ga udarili a da toga nisu ni bili svjesni. Njihovo prvo shvaćanje odgovara primitivnoj predodžbi koja u vlastitom nasilju vidi očitovanje božanstva. Ono što su najprije smatrali djelom Božjim u tome sada vide učinak vlastitih grijehа. Sluga Božji na nasilje ne odgovara nasiljem jer mu Bog svakodnevno otvara uši za svoju riječ. Njegovo je vladanje neprijateljima neshvatljivo, ono ih iznutra mijenja i dovodi do obraćenja. Otkrivaju laž svojih prijašnjih predodžaba, uviđaju da Bog nije na strani nasilja, nego žrtve. On ne želi uništiti grešnike i nasilnike, nego ih nenasiljem svoga Sluge vodi prema obraćenju.

3. *Novi zavjet*

U Starom je zavjetu Bog oštro kažnjavao nasilje ubijajući katkada krivce na licu mjesta. Novozavjetni je Bog Bog dobrote, ali ni njegovi postupci nisu otprve razumljivi, njegova slika također nameće neka teška pitanja. Novozavjetni Bog kažnjava krivce još teže: ne samo da ih ubija, nego ih baca u pakao. Neki tumači Svetog pisma pokušavaju tu teškoću riješiti tako što riječi o sudu pripisuju prvoj zajednici, a Isusu samo riječi o Božjoj ljubavi i praštanju. Takvim se cijepanjem evanđeoskog teksta ne dolazi do istine. Bliže smo rješenju ako evanđeosko zbivanje shvatimo kao dramu koja ima svoj početak, razvoj i vrhunac, a pojedine riječi te drame imaju svoje mjesto samo u njezinu kontekstu, te se ne smiju nasilno trgati iz njega. Tek cjelina drame otkriva njihov potpuni smisao. Ona počinje navještajem Božjeg kraljevstva. Pošto su ljudi odbili ponudu kraljevstva, Isus počinje govoriti o sudu. Navještaj suda uzrokuje njegovu muku i smrt te napokon uskrsnuće. Drama ima dakle pet činova.

1. *čin: Navještaj Božjeg kraljevstva*

Govoreći o kraljevstvu Isus navješćuje Boga kao dobrog Oca, koji ljubi i oprašta grešnicima. Navješćuje ga ne samo riječima, npr. usporedbom o izgubljenoj ovci, drahmi i sinu, nego prije svega svojim vlastitim postupkom prema grešnicima. Očeva je dobrota na djelu dok Isus istjeruje đavle, oslobađa zarobljene i liječi bolesnike. Dijeleći dobrotu, Bog stavlja pred ljude velike zahtjeve. Tko je iskusio Božju dobrotu, mora se na isti način vladati prema drugima (usp. Mt 18,33): ne smije se osvećivati (usp. Mt 5,38-42), mora opraštati (usp. Mt 6,14; 7,1-5), mora neograničeno opraštati (usp. Mt 18,21sl), pa i neprijatelje ljubiti (usp. Mt 5,43-47). Tek

će tada biti sličan nebeskom Ocu. Kako se slika dobrog Oca slaže s tako teškim zahtjevima? Ti zahtjevi pokazuju što bezuvjetno treba činiti da bi se suzbila sklonost prema zlu, a Božja se dobrota u čovjeku udomila i donijela ploda. Zlo je počelo požudom, u srcu, a požudu su ljudi zatim prenosili jedni na druge. Dobrota se mora udomiti i proširiti istim putem. Obraćanje polazi iz središta srca. Pogled se mora očistiti od požude (usp. Mt 5, 27-30), a od nasilja moraju biti slobodne misli i riječi (usp. Mt 5,21.22). Budući da nasilje proizvodi nasilje, treba staro načelo oko za oko, zub za zub svladati nenasiljem i ljubavlju prema neprijateljima. Sklonost na osvetu umnožila se kod Lameha sedamdeset i sedam puta, Isusovi učenici također moraju sedamdeset i sedam puta oprostiti (usp. Mt 18,21 sl). Navještaj Božjeg kraljevstva usređuje čovjeka, ali mu postavlja isto tako i velike zahtjeve. Ovu spasonosnu ponudu ljudi uglavnom nisu prihvatili. U njima je nešto duboko bolesno što ih je držalo sputane uz njihov stari, tvrdi svijet. Sve veći otpor protiv Isusove propovijedi ugušio je na kraju čak i površnu spremnost slušati ga.

2. čin: *Navještaj suda*

Pošto je odbačena ponuda kraljevstva, Isus počinje naviještati sud. To, dakako, nije činio zbog osvetničkih pobudâ uvrijeđena čovjeka, niti se njegova dobrota okrenula u mržnju. Njegove riječi o sudu razotkrivaju zle sile koje se protive dolasku kraljevstva. Te su sile moć laži i nasilja: »Jeruzaleme, Jeruzaleme, koji ubijaš proroke i kamenuješ one što su k tebi poslani! Koliko li puta htjedoh skupiti djecu tvoju kao kvočka piliće pod krila, i ne htjedoste« (Lk 13,34). Jeruzalem koji je morao biti grad mira postao je ubojica proroka, kao i njegovi vođe: »Jao vama, pismoznanci i farizeji! Licemjeri! Gradite grobnice prorocima i kitite spomenike pravednicima te govorite: Da smo mi živjeli u dane otaca svojih, ne bismo bili njihovi sudionici u prolijevanju krvi prorocke! Tako sami protiv sebe svjedočite, da ste sinovi ubojica proroka. Dopunite samo mjeru otaca svojih! Zmije! Leglo gujinje! Kako ćete uteći osudi paklenoj?« (Mt 23,29-33). Prijetnja ne pogađa samo pojedince. U usporedbi o zlim vinogradarima stavlja Isus ubojstvo Sina na istu razinu s ubojstvom proroka. Time on razotkriva u svojim protivnicima i u cijeloj Izraelovoj povijesti neprekinuti lanac licemjerja i nasilja. U govoru o svršetku svijeta proširuje se pogled na čitavo čovječanstvo: svuda mržnja i rat (usp. Mk 13,7-13).

Kako Bog odgovara na ljudsko nasilje? U usporedbi o vinogradarima ubojicama najprije je neizrecivo blag. Pošto su vinogradari ubili sina, okreće se njegova blagost u svoju suprotnost, te on bez milosrđa ubija ubojice (usp. Mk 12,1-12). Slično govore i ostale usporedbe o sudu. Kako spojiti sliku dobrog Oca s ovim osvetničkim postupcima? Na to odgovara usporedba o minama i lijenom sluzi. Sluga, koji je sakrio novac svoga go-

spodara, suđen je točno prema slici koju je sam nacrtao o gospodaru: »Iz tvojih te usta sudim, zli slugo!« (Lk 19,22). Sluga sam postavlja mjeru po kojoj će biti suđen. Tu mjeru primjenjuje Isus na sve: »Ne sudite da ne budete suđeni! Jer sudom kojim sudite bit ćete suđeni. I mjerom kojom mjerite mjerit će vam se« (Mt 7,1 sl). Sud se vrši točno prema četvrtoj skupini starozavjetnih tekstova koja govori o tome da ljudi sami sebe kažnjavaju kad Bog skriva od njih svoje lice, izruči ih njihovim vlastitim požudama (usp. Rim 1,18-32). Isusove riječi o sudu ne najavljuju strašnog Suca, nego pokazuju kako Bog ozbiljno shvaća čovjekovu slobodu. Ne kažnjava sam, nego prepušta čovjeka razornim silama njegova vlastitog srca. Pakao nije ništa drugo nego konačni plod čovjekove slobode koja se okrenula od Boga i zatvorila u svoj vlastiti svijet. Ostaje još jedno teško pitanje. Zar je svejedno udara li Bog sâm grešnike ili ih prepušta njihovim zlim sklonostima? Ta on zna od kakvog su tkiva sazdana, kako su slabi i skloni na zlo. Može li milosrdni Otac mirno gledati kako njegova slaba i nemoćna stvorenja sama sebe strovaljuju u pakao? Odgovor na to pitanje daje treći čin drame otkupljenja.

3. čin: Križ i sud nad grijehom

Ovaj se sud razlikuje od svih ostalih sudova po tome što se ne vrši nad krivcem, nego nad onim koji ga je navijestio: sudac biva osuđen. Različite židovske skupine koje se inače jedna drugoj protive, farizeji, saduceji, herodovci, zeloti odjednom su jedinstveni, a njima se pridružuju i Rimljani. Napokon se i narod okreće protiv Isusa, pa čak i njegovi učenici sudjeluju u izdajstvu. Na djelu je urota mnogih protiv jednoga kao u starozavjetnim tekstovima o Sluzi Božjemu. Evandelisti opisuju Isusovu muku u svjetlu psalama u kojima je molitelj okružen brojnim neprijateljima (npr. Ps 22). Djela apostolska govore o savezu mnogih protiv jednoga. Prva zajednica u svojoj molitvi navodi Ps 2. koji spominje urotu naroda protiv Gospodina i njegova Pomazanika: »Rote se, uistinu, u ovome gradu na svetog Slugu tvoga Isusa, kog pomaza, rote se Herod i Poncije Pilat zajedno s narodima i pucima izraelskim učiniti što tvoja ruka i tvoja volja predodredi da se zbude« (Dj 4,27-28). Urota mnogih krivaca protiv jednoga nedužnog i to protiv onoga koji je navijestio sud pretvara se u sud nad grijehom. Protiv Isusa se nisu samo urotili, nego su na njega kolektivno prebacili svoje vlastito zlo. U ime Božjeg zakona Isus je osuđen kao Božji neprijatelj i bogohulnik. »Premda čovjek pravio se Sinom Božjim« (usp Iv 19,7; 10,33). Bît je sotonskoga duha u tome da se stvorenje pravi Bogom. Isus je optužen da je sotonskoga duha. Isus je u svojim protivnicima razotkrio duh laži i nasilja, a sada ga optužuju kao lašca i nasilno ubijaju. Sâm mora do u dno svoga bića propatiti sve ono što je u svojim protivnicima razotkrio. Pri uroti mnogih protiv jednoga iskaljuju se na njemu sve zle požude

ljudi i glavna od njih: požuda biti kao Bog. Isus za njih doslovce postaje grijehom (usp. 2 Kor 5,21). Na laž i nasilje neprijatelja Isus ne uzvraća nasiljem, nego ostaje vjeran svojoj poruci i postupa kao Sluga Božji kome Bog svako jutro otvara uho. Predaje se za svoje neprijatelje, s njima se poistovjećuje i to dotle da ga zlo koje mu nanose pogađa u središtu njegova bića. On umire napušten i od Boga: »Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio« (Mk 15,34).

Bog djeluje na križu upravo onako kako je opisano u četvrtoj pjesmi o Sluzi Božjemu. On sakriva svoje lice i prepušta svoga Sina ljudima. Sud nad grijehom u Kristovu križu izvršuje se kao samoosuda ljudi, od kojih je Bog sakrio svoje lice. Sva se zloća u tom sudu prenosi na onoga koji je čist od grijeha. Pomazanik je Božji – a uvučen u svijet zla i tame. Na udarce On odgovara predanjem. Umjesto da se zlo uzvraća zlim i napokon uništenjem, kao u logici nasilja, na Križu se ostvaruje čudesna razmjena u kojoj udareni zlo uzvraća dobrim. Zato taj sud donosi spas. Mračan svijet čovjekove samoosude pobjeđuje se iznutra. Ljudima koji se logikom svoga nasilja nalaze na putu prema paklu otvara njegovo predanje put prema nebeskom Ocu.

4. čin: Uskrsnuće Sina kao sud nebeskog Oca

Uskrs nije samo odgovor na pitanje života poslije smrti, nego se u njemu ostvaruje i sud nebeskog Oca koji je uskrsnućem Sina pokazao da stoji na njegovoj strani. Uskrs pokazuje bezdan ljudske laži. Isusovi su protivnici vjerovali u Jahvu koji je vodio Izraelovu povijest i čak su mislili da djeluju u njegovo ime, pa ipak su se okrenuli protiv onoga koga je Bog na kraju uskrsnućem potvrdio. Uskrs razotkriva u vjeri Isusovih protivnika strukturu totalne nevjere i kolektivne prevare. Odbacujući Isusa, upali su u sljepoću pa su postali nesposobni da spoznaju volju Božju i njegove putove.

Uskrs razjašnjuje neraščišćena pitanja Isusovih riječi o sudu. U usporedbi o vinogradarima ubojicama gospodar je vinograda najprije neshvatljivo dobrotiv. Nakon Sinova ubojstva njegova se dobrota okreće u krajnju strogost, te on daje ubiti ubojice. Nebeski Otac postupa drukčije. Uskrisivši Ubijenoga šalje ga ponovno k nasilnicima s porukom: »Mir vama!« (Lk 24,36; Iv 20,19). Kome je upravljen taj pozdrav? Isusovi su učenici imali priliku najbolje upoznati Isusovu poruku i njegovo djelo. Zato je njihov grijeh, njihova izdaja i bijeg dvostruko težak. Oni bi morali prvi biti kažnjeni. Kazna ih ipak ne stiže, nego im se upućuje pozdrav mira i oprostjenja, a preko njih i svim Isusovim neprijateljima. Na Uskrs se objavljuje Bog koji čak i na ubojstvo svoga Sina odgovara opraštanjem. Odatle pada posve novo svjetlo na sve riječi o sudu. Prijetnja sudom ne znači da se Božja dobrota u jednom trenutku pretvara u srdžbu i osvetu.

Isusova sudbina pokazuje kako moći zla i nasilja neodoljivo vladaju čovjekom. Čak ni Isus nije te moći mogao svladati snagom svojih riječi. Nego što je učinio? Do kraja je za nas propatio zloću tih sila i time objavio Boga čija se dobrotu očituje upravo u tome da ozbiljno uzima čovjekovu slobodu sve do granica njezinih mogućnosti, sve do pakla, a predanjem svoga Sina liječi tu slobodu u njezinu središtu. Veća se dobrotu ne može zamisliti.

5. čin: Djelo Duha

Nakon ukazanja Uskrsnuloga učenici su još uvijek puni straha: skrivaju se iza čvrsto zatvorenih vrata (usp. Iv 20,19.26). Uskrсна ih je poruka obrađovala, ali i prestrašila. Ostaju kao oduzeti. Na Pedeseticu se slika odjednom mijenja. Petar, koji je izdao svoga Učitelja od straha pred sluškinjom, sada stupa otvoreno pred sav narod. Učenici hrabro i s nutarnjom slobodom svjedoče za svoga Učitelja. Duh Sveti je sila koja u temelju mijenja njihova srca, oslobađa ih straha i daje im novi život. Događa se ono što su već proroci Starog zavjeta navijestili: nanovo se skuplja zajednica. Skuplja se svuda gdje se ljudi pomiruju, gdje svoje zlo ne prebacuju jedni na druge. Povijest Izraela i Isusova sudbina jasno pokazuju da ljudi ne mogu vlastitim silama nadvladati svoju sklonost prema nasilju. Ako se ipak pomiruju, onda je to jasan znak da je u njima na djelu Božji Duh. Obnova i skupljanje Izraela kod proroka Ezekielja je još povezana s uništenjem neprijatelja. Ovdje tome više nema traga. Bog Novog zavjeta nije doduše bezazleni Bog, kao što ga ljudi katkada zamišljaju, on postavlja velike zahtjeve, ali je, nema sumnje, nenasilni Bog. Kad on prijete sudom, onda time samo pokazuje kako je u ljudima kobna moć požude, nasilja i sotonske laži.

Zaključak

1. Čvrsto treba držati vjeru u neizmjeru dobroga Boga i istodobno navještaj suda u svoj njegovoj oštini. Prijetnja sudom doživljava temeljitu preobrazbu i omogućuje novo shvaćanje žrtve u skladu s čudesnom razmjenom.

2. U tom je okviru moguće točnije protumačiti nauku o otkupljenju. Isus nije samo uzor. On je naše grijehe i grijehe svega svijeta uistinu uzeo na se i ponio na križ. Bog ipak nije te grijehe izravno natovarao na njega kao što su mislili Luther i Barth. Nije zahtijevao krv svoga Sina da bi otkupio svijet. Ljudi su se sami složili da bi na njega prebacili sve svoje zlo. Njima je potreban otkupitelj koji ih izbavlja iz njihove zarobljenosti samima sobom.

3. U ovom se tumačenju bolje vidi kako Bog djeluje u povijesti. On je na djelu svuda gdje se ljudi bez žrtve pomiruju. To je njegovo najveće čudo.

4. Ideja žrtvenog jarca omogućuje shvatiti jedinstvo Starog i Novog zavjeta. Tekstovi Starog zavjeta pripadaju raznim razvojnim slojevima. U njima se miješaju elementi arhaičnih, mitskih tradicija s elementima objave. U svjetlu Isusove poruke i njegova puta treba ih očistiti od elemenata sakralno mitskih shvaćanja nasilja. Samim time zbivanje se Starog zavjeta pokazuje u novom svjetlu.

5. Ova teorija pomaže shvatiti vezu biblijskih spisa s ostalim religijama. Pritom dolaze do izražaja neke zajedničke crte, ali isto tako i duboke razlike među njima.

VIOLENCE AND REDEMPTION

Alfred Schneider

Summary

The article deals with the issue of violence based on the theories of the French specialist of the history of religion René Girard and of the Swiss theologian Raymond Schwager. The source of violence is man's unlimited disposition towards imitation. Thus are conflicts generated, in primitive societies changing over to aggression of all against one, violence is eventually released and peace returns. The Bible corroborates this general human experience. According to the Old Testament violence is a fundamental sin. By concealing his face from the sinners God punishes them, which results in their exterminating one another. The righteous servant of God takes over human aggressions unto himself and thus redeems them. The severity of the good Lord's punishment for violence in the New Testament raises difficult issues which are solved on the Cross: the righteous man is condemned and through his sacrifice peace comes to all.

